

THE IMAGE AND ITS POSTMODERN ONTOLOGIZATION

Nicolae Bobaru

PhD Student, Western University of Timișoara

Abstract: The present study shows that the main theories in postmodernism regarding the image are based on re-evaluations of same concept which was previously issued by Bergson or Sartre. The ontologization of the image in postmodernism consists of a reconceptualization of the image which is fueled by a resentment barely disguised towards subjectivity and intentionality, these two being regarded as directly associated with the idea of image representation. Thus, postmodernism no longer considers the image as an extension of subjectivity, but an access to pure consciousness. Image is considered an event, meaning that there is a possibility of something to happen even there is a high chance of nothing else to happen. As a sum up of postmodernist thinking represented here by Lyotard, Baudrillard and Deleuze we drew up an axis of veridicity where the real, the imaginary, the simulacrum and the hyperreal are lined up and where the real is a material illusion of the world, belonging to subjectivity, the imaginary represents an imperfection inside the real, above the real and above simulation which degenerates into hyperreal, the simulacrum is a derealization of the world and the hyperreal seduces and creates an illusion or an illusion of the illusion of the real.

Keywords: image, simulacrum, hyperreal, virtual, illusion

Baudrillard a fost adesea criticat pentru interpretarea sa sumbră dată culturii postmoderniste. În locul poststructuralismului său „acru” trebuie să acceptăm formele mai „dulci” ale acestui curent filosofic, precum poststructuralismul derridean, care pune accentul pe jocul delirant al semnificantului. Baudrillard ar putea părea total nepotrivit în această eră tehnologizată deoarece el este mult prea apocaliptic dar, în același timp, mult prea romantic prin incapacitatea sa de a depăși melancolia provocată de pierderea realului, a naturalului și a umanului. Se pot distinge două interpretări diferite ale simulacrumului: pe de-o parte varianta lui Jameson și Baudrillard, iar pe de altă parte cea aparținând lui Foucault și Deleuze. Versiunea lui Baudrillard pentru simulacru constă în „nereprezentarea obiectului sau neparticiparea în conceptul de Idee”¹. Deleuze, de cealaltă parte, prezintă simulacrumul „sub aspectul său demonic, drept expresie pozitivă a puterii metaforice și creative a falsului”². Simulacrumul deleuzian nu este doar o simplă imitație, ci mai degrabă o provocare a chiar ideii de model sau a unei poziții privilegiate, iar acest concept își are originile în interpretarea dată de Deleuze pentru voința de putere a lui Nietzsche drept putere creatoare a falsului, metamorfozei și devenirii.

Ca un ecou al criticilor aduse lui Bergson, se poate observa stilul seducător și aforistic al lui Baudrillard, care nu face altceva decât să deghizeze ideile sale inexplicabile ori așa numita formă inversată de platonism, dovedindu-se prea postmodernist după cum ne demonstrează stilul său fragmentat și sentențios.

Sub diverse forme, ontologia imaginii la Baudrillard ne întoarce către ontologia imaginii lui Bergson din *Materie și memorie*. Chiar dacă atât Bergson cât și Baudrillard își încep analizele prin examinarea semnificației ontologice și epistemologice a luminii drept principal garant al existenței realului, conceptele celor doi despre imagine, și implicit despre real, diferă în mod semnificativ. Bergson nu realizează distincția dintre imagine și obiect. În concepția sa lucrurile nu sunt purtătoare

¹ Scott Durham, *Phantom Communities: The Simulacrum and the Limits of Postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, p. 8.

² *Ibidem*, p. 8.

de imagini și nici omul nu produce imagini ale acestor obiecte. În măsura în care obiectele sunt compuse în baza vibrațiilor luminii, lucrurile sunt deja imagini sau, într-un sens mai metaforic, un lucru este o imagine sau o reprezentare a totalității imaginilor dintre care percepția alege și izolează o imagine ca pe o fotografie. Și cu toate acestea, Baudrillard consideră imaginile capabile să se detașeze ele însele de obiecte, precedându-le ori urmându-le pe acestea. Pierzându-și consistența, obiectele au fost dematerializate în imagini, reduse la înțelesurile lor pre-atribuite. Imaginile ca atare nu sunt nici exclusiv vizuale și nici exclusiv mentale, și într-o oarecare măsură, Baudrillard subliniază predeterminarea și supradeterminarea lor, apropierea lor de noi, care le face virtual invizibile.

Pentru Baudrillard imaginea devine o metaforă, un termen folosit deliberat incorect pentru a sublinia sfârșitul vizibilității. Când totul este făcut vizibil, nimic nu mai este vizibil și suntem lăsați doar în prezența imaginilor. Imaginea este un semn al supraexpunerii sau supra-semnificării. Bergson descria producția de imagini drept un proces de disociere sau diminuare (imaginea este disociată sau izolată de ceva mult mai mare). De cealaltă parte, pentru Baudrillard procesul este inversat, imaginea fiind produsă prin intermediul unui proces de intensificare sau de saturație ce supraexpune un obiect, transformându-l în imagine. Cu toate acestea, ambii autori fac trimitere la fotografie pentru a scoate în evidență natura imaginii: imaginea bergsoniană se produce printr-un proces de obscurizare mai degrabă decât prin a pune mai multă lumină asupra obiectului, în schimb, imaginea lui Baudrillard este produsă prin supraexpunerea obiectului, aruncând lumină excesivă asupra sa, făcându-l astfel mai vizibil.

Realul, susținea Baudrillard, nu există sau nu are niciodată loc din moment ce este determinat de viteza luminii și variază în funcție de aceasta. Imaterialitatea esențială a lumii este întocmai rezultatul naturii luminii în măsura în care face ca lucrurile să fie distante ori absente față de ele însele.

În mod paradoxal, obiectivitatea, materialitatea și iluzia lumii sunt funcții ale luminii. Bergson sugerase ceva similar când observase că, în măsura în care percepția nu este niciodată pură, deși este mereu impregnată cu elemente ale memoriei, există întotdeauna o întârziere între lume și percepția noastră asupra acesteia și de aceea o putem vedea în fapt doar în trecut.

Viziunea lui Baudrillard asupra universului ne amintește de noțiunea de univers ca *agregat de imagini* al lui Bergson. Numai în stadiul inițial al lumii, când materia este conținută încă în sine, numai atunci lumea este absolut reală, prezentă pentru sine, existând în timp real. De la bun început însă lucrurile sunt deja absente pentru ele însele (nu contemporane cu ele însele) și absente din alte lucruri (distante față de alte lucruri). Astfel că, atât timpul (contemporaneitatea) și spațiul (distanța) sunt inițial ireale.

Iluzia obiectivă a lumii constă în faptul că lucrurile nu sunt contemporane, ci că acestea există numai într-o versiune înregistrată. Această înregistrare nu este altceva decât lipsa contemporaneității lucrurilor cu ele însele și a unora cu celelalte, duratele lor diferite, faptul că ele variază unul față de restul. Nu omul este cel care dematerializează sau derealizează lumea, ci lucrurile însele sunt imateriale în măsura în care ele există în timpuri diferite și nu sunt niciodată coprezente. Într-un sens mai strict, lumea materială există numai în densitatea originală maximă a materiei înainte de spațiu și timp, când toate particulele materiei coexistă și nu există distanțe între ele.

Dacă înregistrarea este o manifestare a diferenței și a lipsei contemporaneității, nu poate fi identificată cu hiperrealul, ci tocmai cu realul, adică cu iluzia obiectivă a lumii. Deși Baudrillard definește iluzia obiectivă a lumii tocmai cu întârzierea în timp și spațiu între lucruri, cu faptul că ele apar unele pentru altele și pentru noi în întregime drept versiuni înregistrate, el consideră adesea chiar și această iluzie obiectivă drept un fel de degradare sau pierdere a realității.

În vreme ce Sartre distingea timpul real (timpul percepției) de timpul imaginar (timpul absolut, acel timp devenit intrinsec obiectului real), pentru Baudrillard timpul real este doar ipotetic în măsura în care simultaneitatea absolută e imposibilă. În viziunea lui Sartre, conștiința era singura

forță devalorizatoare și derealizantă; lumea în sine nu poate constitui o sursă de iluzie din moment ce imaginea este posibilă numai când analogul său material nu poate fi niciodată transformat într-o imagine. Imaginea, atenționa Sartre, nu trebuie să fie confundată cu o atitudine estetică; nu putem sesiza un obiect existent la nivel imaginar. Când încercăm să contemplăm obiecte reale, rezultatul nu este o imagine ci o intensificare a dezgustului ce provoacă greață ce caracterizează conștientizarea realității. Apoi obiectul apare ca analog al lui însuși; materialitatea sa ori absența oricărei transcendentalități în obiect este astfel subliniată. Imaginea, pe de altă parte, este frumoasă tocmai pentru că nu este limitată de analogul său material, deoarece analogul indică spre ceva transcendental care nu se dezvăluie pe sine.

Dublarea – analogul unui analog – care are loc când omul contemplă obiecte reale, are ca rezultat derealizarea realului, astfel că realul pare prea real și, tocmai din această cauză, lipsindu-i ceva esențial, transcendental, este făcut real. Și pentru că este real, apare acum doar ca real.

Descrierea lui Sartre a degradării obiectelor în analoagele lor anticipează teoria lui Baudrillard despre derealizarea lumii drept rezultat al creșterii caracterului său imediat. În același mod în care nu se poate contempla un obiect real deoarece nu este suficient de îndepărtat de noi, deoarece contemplarea necesită distanță, lucrurile ce sunt prea imediat disponibile nu mai sunt reale. Dar în timp ce Sartre refuză să numească obiectele reale drept imagini, Baudrillard descrie această degradare a privirii, acest caracter imediat obscen al lumii tocmai ca pe o proliferare a imaginilor. Imaginea, postulează Sartre, invocă absența lumii materiale, iar Baudrillard obiectivează și rezumă caracterul imediat inevitabil al lumii.

Baudrillard demonstrează că eșecul lui Sartre în a găsi un punct de contact între cele două lumi ale existenței nu este un eșec despre care să te lamentezi sau pe care să-l critici într-un mod care să dezvăluie indeterminarea lumii. Lumea păstrează iluzia sa constitutivă și este salvată de hiperreal numai atâta vreme cât gândirea și realitatea rămân separate, iar lumea rămâne neverificabilă și non-semnificantă:

Oricum, există o incompatibilitate între rațiune și real. Nu există între cele două niciun fel de transfer natural sau necesar. Nici alternanța, nici alternativa uneia dintre ele, ci numai diferențele și distanța le menține în tensiune. Este ceea ce asigură singularitatea rațiunii, singularitate prin care ea constituie un eveniment, precum singularitatea lumii, prin care și aceasta constituie un eveniment.³

Baudrillard se întreba ce face distincția între conștiința unui obiect real de aceea a unuia ireal. La această întrebare el răspunde negativ, aducându-ne aminte de îmbinarea realizată de către Sartre între imaginea-conștiință și imaginea ca atare:

Nu este adevărat că pentru a trăi trebuie să credem în propria noastră existență. Într-adevăr, conștiința noastră nu este niciodată ecoul existenței noastre în timp real, ci mai degrabă ecoul înregistrat, ecranul de dispersie al subiectului și al identității sale (numai în timpul somnului, inconștienta și moartea fac să existăm în timp real și că suntem identici cu noi înșine). Această conștiință rezultă mult mai spontan dintr-o provocare a realității, dintr-o prejudecată față de iluzia obiectivă a lumii mai degrabă decât față de realitatea sa. Această provocare este mai importantă pentru supraviețuirea noastră și a speciei decât credința în realitate și existență, care subliniază o consolidare spirituală a unei alte lumi.⁴

În timp ce Sartre susținea chiar și numai în teorie existența unei intimități originare cu noi înșine, o conștiință prereflexivă, care nu este precedată sau predeterminată de nimic din moment ce

³ Jean Baudrillard: *Le crime parfait*. Paris: Éditions Galilée, 1995, p. 140.

⁴ *Ibidem*, p. 137.

ea însăși este o origine, Baudrillard neagă că am putea găsi un astfel de punct de start, un punct de intimitate, o origine, din moment ce chiar și propria noastră conștiință se află în afara ei însăși; de aici și analogia dintre conștiință și *un eco înregistrat* sau *un ecran*, ambele sugerând externalizarea. În plus, pentru a sublinia rolul luminii în determinarea limitelor realului, Bergson și Baudrillard atribuie o semnificație ontologică virtualului deși, concepțiile lor legate de virtual sunt izbitor de diferite. Din punctul de vedere al lui Bergson, virtualul lui Baudrillard ar fi un concept fals din moment ce se bazează pe fals, chiar dacă se realizează o identificare comună a virtualului cu simplul posibil:

Cândva cei doi termeni erau conectați în mișcarea vie a unei istorii: forma actuală iese la iveală din virtual, precum o statuie își face apariția dintr-un bloc de marmură. Astăzi, ei se împletesc în faimoasa mișcare a morții. Pentru că mortul continuă să se miște, nici cadavrul realului nu încetează a se mări. Virtualul este, în fapt, dilatarea corpului mort al realului – proliferarea unui univers realizat, căruia nu îi rămâne nimic altceva decât să se hiperrealizeze pe sine la nesfârșit.⁵

În orice caz, pentru Bergson virtualul reprezintă un aspect al vieții realului tocmai pentru că realul nu ajunge să se realizeze niciodată în totalitate. Realul nu este pur și simplu precedat de posibilitatea ori virtualitatea sa, care se realizează eventual în real; în schimb virtualul este neașteptatul sau surprinzătorul din real, capacitatea prezentului de a-și schimba trecutul. Virtualul este mai mult decât realul, dar nu se află nici înaintea realului și nici după acesta, dar este contemporan cu el; virtualul constă din toate posibilele înțeleșuri ale realului.

Dar Baudrillard nu este în mod particular constant în discuțiile sale despre real și virtual. El atribuie virtualului un potențial distructiv cât și unul de conservare. Uneori el identifică virtualul cu amenințarea unei realizări totale, amenințarea hiperrealității. Virtualul este atunci opusul iluziei, care garantează realitatea lumii și anume prin derealizarea ei. Dar în alte situații el atribuie virtualului o putere de derealizare, și astfel îl așază în opoziție cu realul. Virtualul se găsește în situația în care înseamnă realizarea totală în sine sau o strategie de scăpare de la amenințarea realizării totale; virtualul s-a petrecut deja sau este o premoniție, un avertisment împotriva pericolului hiperrealității.

Este esențial să înțelegem că Baudrillard nu identifică hiperrealul sau virtualul cu imaginarul sau irealul. Irealul reprezintă forța negației, așa cum am observat la Sartre, însă degenerarea patologică a realului în hiperreal pune capăt negației. Virtualul sau hiperrealul e realizarea dialecticii sau realului:

Astăzi este necesar să gândim o realitate căreia nu îi lipsește nimic. [...] Sau mai degrabă dialectica s-a realizat într-adevăr, dar în mod ironic am putea spune, nu tocmai prin includerea negativului despre care visa gândirea critică, ci printr-o pozitivitate totală, irevocabilă. Prin absorbția negativului, sau mai simplu prin faptul că negativul negându-se pe sine, nu face altceva decât să genereze o pozitivitate redublată. Astfel, negativul dispare în substanță, iar dacă dialectica își urmează drumul, realizează acest lucru în modul parodic al eliminării sale, prin purificarea etnică a conceptului.⁶

Imaginarul nu este produs ci distrus de către depășirea realului. Și cu toate acestea, Baudrillard susține, chiar și atunci când lumea s-a hiperrealizat pe sine, că totuși nu s-a realizat pe sine din moment ce hiperrealitatea sau virtualitatea este ea însăși doar o altă iluzie, doar că probabil una mai puțin vitală decât iluzia material a lumii, o iluzie căreia trebuie să-i rezistăm prin a face

⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁶ *Ibidem*, pp. 96-97.

gândirea să atingă un nivel mai înalt de pozitivitate decât pozitivul însuși, mai reală decât hiperrealul. Afirmând că dialectica s-a împlinit, dar a expulzat negativul, acum Baudrillard afirmă că nu este încă prea târziu pentru a restabili negativul, dezvăluind hiperrealul însuși ca o iluzie mai degrabă decât o pozitivitate pură. Dar dacă nimic nu poate elimina iluzia lumii, dacă o iluzie este înlocuită doar de o altă iluzie, Baudrillard nu trebuie să se îngrijoreze dacă lumea devine hiperreală. El admite că sfârșitul metafizicii ar putea fi, la fel de bine, și nașterea unei noi iluzii, cea a *obiectului pur*:

Toată metafizica este îndepărtată de această întorsătură în care subiectul nu mai este stăpânul reprezentării („O să fiu oglinda ta!”), ci operatorul ironiei obiective a lumii. Este, de acum înainte, obiectul care refractă subiectul și îi impune prezența și forma sa aleatorie, discontinuitatea, fragmentarea, stereofonia și instantaneitatea sa artificială. [...] Lipsit de orice iluzie prin tehnologie, sărăcit de orice conotație a sensului și valorii, exorbitat - și anume, scos de pe orbita subiectului - numai atunci devine un obiect pur, supraconductor al iluziei și al non-sensului.⁷

Întrebarea despre cât de real este pericolul virtualului sau hiperrealului se impune chiar mai puternic atunci când cineva încearcă să distingă iluzia „bună” a lumii - non-anterioritatea sa, bruschețea, caracterul sublim - de transparența „rea” a hiperrealității. Rezultatele virtuale ori hiperreale apar dintr-o inversare a cauzalității, introducerea finalității lucrurilor la originea lor, realizarea lucrurilor chiar înainte de apariția lor: „Toate semnele au fost inversate ca urmare a acestei precesii a sfârșitului, această izbucnire a termenului final în inima lucrurilor și desfășurării lor.”⁸

Lucrurile devin excesive atunci când apar așa cum au fost deja realizate, când nu există niciun decalaj între apariția lor și realizarea lor, când sfârșitul lor coincide cu originea lor, atunci când ele apar ca deja existând acolo. Cu toate acestea, Baudrillard descrie iluzia constitutivă a lumii și din punctul de vedere al unei perturbări a cauzalității. Evenimentul nu este determinat: apare ca un efect fără o cauză. Așa cum lumea este iluzorie, în măsura în care ea este necruțătoare, neinteligibilă, hiperrealul nu are nici o cauză: țelul său funcționează ca și cauza acestuia.

Baudrillard clarifică diferența dintre iluzie și hiperrealitate și virtualitate în felul următor: „Marea întrebare filosofică a fost: «De ce există ceva mai degrabă decât nimic?» Astăzi, adevărata întrebare este: «De ce nu este nimic mai degrabă decât ceva?»”⁹ Deși în ambele cazuri cauza ca atare nu mai există, rezultatele sunt diferite. Iluzoriul este ceea ce există, deși ar putea la fel de bine să nu existe (posibilitatea dispariției, a neființei); virtualul este cel care a existat dintotdeauna și nu poate fi distrus (imposibilitatea dispariției). În primul caz, nu se dă nimic care nu poate fi luat în nici un moment, în timp ce în al doilea, totul a fost dat de la început și, prin urmare, nu mai rămâne nimic de dat. Este necesar să rămână mereu ceva care trebuie dezvăluit, deoarece realul există numai atâta timp cât se dezvăluie ca iluzie.

Virtualul și hiperrealul sunt iluzii perfecte care amenință să distrugă iluzia tocmai prin perfecțiunea sa: „Virtualitatea tinde spre iluzia perfectă, dar nu este aceeași iluzie creativă ca cea a imaginii. Este o iluzie recreațională, revitalizantă, realistă, mimetică. Ea elimină jocul iluziei prin perfecțiunea reproducerii, în predarea virtuală a realului.”¹⁰ Virtualul bergsonian, pe de altă parte, nu amenință să distrugă realul sau să fie confundat cu el; este dublul realului, dar nu conduce realul spre o identificare cu el însuși, ceea ce l-ar atenua, îl va prăbuși într-o imagine perfectă, o reproducere perfectă a lui însuși. Virtualul este semnul diferenței, care poate întotdeauna să se

⁷ *Ibidem*, pp. 108-109.

⁸ *Ibidem*, p. 98.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

¹⁰ Jean Baudrillard: *Objects, Images, and the Possibilities of Aesthetic Illusion*, în Nicholas Zurbrugg (ed.): *Jean Baudrillard, Art and Artefact*. London: SAGE Publications, 1997, p. 9.

infilteze în momentul prezent sau în realitate, nu ca să îl pună la îndoială, ci mai degrabă să îl îmbogățească. Bergson insistă asupra unei distincții între imagini și virtualitate, argumentând că imaginile în sine - *imaginile-amintire* - nu sunt virtuale, ci sunt doar actualizarea virtualității și, prin urmare, degradarea ei. Virtualul nu poate fi epuizat într-o imagine: se poate urmări auto-actualizarea imaginilor virtuale în imagini, dar nu se poate reconstitui virtualul din imagini.

Pentru Baudrillard diferența dintre virtualitate și imagine s-a prăbușit. Nu mai există virtualitate, ci există doar imagini virtuale, copii perfecte ale realului, care au înlocuit realul. Virtualul este anihilarea reprezentării, iluziei, distanței, timpului și memoriei. Presupunând că iluzia nu semnifică o altă lume în spatele acesteia, ci faptul că nimic nu este ce ar trebui să fie în sine, că totul diferă de sine, virtualul lui Baudrillard pune realul sub amenințarea supremă a identității absolute de sine, a contemporaneității absolute cu sine, a proximității absolute. În mod contrar, virtual bergsonian exprimă faptul că orice este mai mult decât sinele, că nimic nu coincide cu sine însuși pentru că trecutul se păstrează în toate fără a fi actualizat.

Descrierea lui Baudrillard despre virtual subliniază sărăcia acestuia: se poate spune despre virtual doar că „există, l-am întâlnit”¹¹. Lumea este virtuală sau săracă deoarece „substanța referențială devine din ce în ce mai rară”¹². Ni se amintește de descrierea lui Lyotard a sublimului ca fiind săracă în mod intrinsec. Precum sărăcia virtualului, sărăcia sublimului constă în faptul că nici nu semnifică, dar nici nu este obiectul semnificației. Cu toate acestea, este dificil să se diferențieze între sărăcie ca exces (ceva este și este deja mai mult decât era de așteptat) și sărăcia absolută (singurul lucru pe care îl putem spune despre ceva este că există pur și simplu). În orice moment dat, atunci obiectul sublim - imaginea care nu semnifică - ar putea pătrunde în hiperreal, în virtual.

Problema este că nu există criterii care să facă distincția între sublim ca non-semnificare și virtual ori hiperreal ca non-semnificare, între o „bună” autoreferințialitate (o imagine care atrage atenția asupra ei însăși, subliniind astfel autonomia ei) și o „rea” autoreferințialitate (hiperrealul atrage atenția asupra propriei sale realități, depășindu-l), adică nu există nici o modalitate de a distinge între *eveniment* și *simulacru*. În primul caz, este vorba de afirmarea existenței autonome a altui lucru decât conștiința, prin eliminarea noastră ca punct de vedere privilegiat. În al doilea caz, este opusul - afirmarea legăturii dintre conștiință și realitate. Realitatea este virtuală sau hiperreală atunci când operează independent de noi și nu putem determina dacă este reală sau nu. Orice lucru ce există independent de noi s-a retras în mod absolut și nu-l mai putem influența. Se dezvoltă în conformitate cu propriile sale legi și devine *obscen*. *Obscenitatea* se referă la anihilarea duratei, la cea mai mică întârziere în existența unui lucru: „Acum, există ceva obscen despre replicarea instantanee a unui eveniment, act sau discurs și transcrierea lor imediată, deoarece un anumit grad de întârziere, pauză sau suspendare este esențială pentru gândire și vorbire.”¹³ Ceea ce se întâmplă în timpul real (virtual) nu este un eveniment, deoarece este în mod instantaneu apt de a fi telegrafiat, conținând deja dublul său. Dacă, după cum sugerează Bergson, fotografia este deja cuprinsă în materie (percepția este deja „în materie”), se poate spune că fotografia este întotdeauna deja cuprinsă în percepția conștientă. Astfel că această imagine-memorie ar putea fi pur și simplu conștiința latentă a momentului prezent, în timp ce *imaginea-percepție* este conștiința reflectată a momentului.

Potrivit lui Bergson, toate formele de conștiință nereflectate se păstrează în durată, îmbogățindu-ne în mod constant viața noastră mentală. Totuși, pentru Baudrillard tocmai această bogăție a memoriei este periculoasă, faptul că fiecare moment își are deja dublul său – imaginea-memorie (nereflectată) care o însoțește mai degrabă decât să o urmeze. Această conservare a trecutului în prezent amenință prezentul prin faptul că îl face în mod instant apt de a fi telegrafiat. De aceea, în mod contrar lui Bergson, care creditează memoria drept semn al diferențierii noastre de

¹¹ Jean Baudrillard: *Le crime parfait*. Paris: Éditions Galilée, 1995, p. 49.

¹² *Ibidem*, p. 51.

¹³ *Idem*.

materie, Baudrillard o face vinovată de pierderea transcendenței. Diferența dintre punctele lor de vedere legate de memorie justifică interpretările lor diferite pentru virtual. În lucrările lui Baudrillard, memoria implică derealizarea oricărui moment, prăbușirea distanței, transformarea prezentului într-o umbră a sa – o amintire. Cum imaginea-memorie înlocuiește prezentul, imaginea devine o repetare a ei însăși, iar trecutul coincide cu prezentul. Timpul reprezintă nedeterminarea lucrurilor, posibilitatea unui obiect de a apărea și de a dispărea. Realul există numai ca limită: lucrurile sunt reale numai atâta vreme cât trec această limită apărând și dispărând în mod constant. Odată ce dispariția – iluzia – nu mai este posibilă, lumea e derealizată, iar timpul e declarat depășit.

Baudrillard face distincția între iluzia subiectivă și cea obiectivă. Iluzia subiectivă dă posibilitatea de a confunda irealul cu realul sau invers: „Atâta timp cât o iluzie nu este recunoscută ca fiind o eroare, ea are o valoare exact echivalentă cu realitatea. Dar odată ce iluzia a fost recunoscută ca atare, nu mai este o iluzie. Prin urmare, tocmai conceptul de iluzie, și numai acest concept, este chiar o iluzie.”¹⁴ Totuși, iluzia obiectivă reprezintă tocmai natura lumii fizice în măsura în care nu este ceea ce este: nu este niciodată contemporană cu sine și, deci, niciodată contemporană cu percepția noastră despre aceasta. Iluzia nu există în sine deoarece, după cum remarcă Baudrillard, atâta vreme cât există o iluzie, ea nu se poate distinge de realitate, dar după ce iluzia a fost recunoscută, aceasta încetează a mai fi o iluzie. Unica modalitate în care putem formula statutul realului este următoarea: realul reprezintă recunoașterea naturii iluzorii a lumii. Chiar dacă lumea e o iluzie, conștiința noastră despre ea este reală, deoarece conștiința are aceeași structură precum realul. Conștiința reprezintă, de asemenea, o limită. Astfel, de îndată ce cineva devine conștient de sine în mod reflexiv, se pierde pe sine, până când apare o conștiință nouă, superioară, reflexivă în care prezenta conștiință se reflectă și se regăsește din nou. Conștiința se pierde pe sine întotdeauna tocmai pentru că este întotdeauna cu un pas înaintea de sine însăși. Nu există niciun motiv pentru care Baudrillard ar trebui să scutească conștiința de dialectica iluziei sau a realității. De îndată ce o conștiință se reflectă într-o conștiință superioară, prima conștiință devine, retrospectiv, iluzorie. De fapt, nu este chiar corect să spunem *retrospectiv*: la urma urmei, cu conștiința totul are loc *simultan*, pentru că conștiințele nereflectate și reflectate nu relaționează unele cu celelalte precum obiectele și subiectele.

Viziunea lui Baudrillard asupra iluziei rămâne ambivalentă. Pe de o parte, el consideră că este singura formă de rezistență la simularea totală. Iluzia este posibilitatea lucrurilor de a dispărea, dar și să apară: numai ceea ce este destructibil sau care nu a apărut este capabil să apară. Pe de altă parte, însă, iluzia semnifică posibilitatea de a trece dincolo de materie și în domeniul virtual. Aceste păreri conflictuale cu privire la natura iluziei ar putea fi atribuite reconceptualizării lui Baudrillard a rolului memoriei în percepție: dacă Bergson are dreptate, dacă durata unei percepții date reprezintă rezultatul memoriei-obișnuință și dacă acest rezultat este variabil, atunci trebuie să fie posibilă influențarea sau controlul acesteia, controlând astfel percepția. Într-adevăr, convingerea lui Bergson că fiecare percepție este deja o amintire este strâns legată de ideea lui Baudrillard despre dispariția realului ca urmare a încetirii vitezei luminii. În timp ce Bergson consideră că memoria este o sursă de spiritualitate, Baudrillard este mult mai suspectat față de influența memoriei. Bergson subliniază rolul memoriei-obișnuință în facilitarea percepției (memoria are o semnificație pragmatică). În schimb, Baudrillard sugerează că influența memoriei depășește simpla condensare: percepțiile au devenit amintiri în sensul mai periculos de a fi predeterminate (adică nu sunt amintite spontan). Percepțiile au devenit neutralizate, obișnuite, dar nu în sensul *inofensiv* al obiceiului, ca o condensare în scopul acțiunii.

Baudrillard aranjează realul, imaginea și hiperrealul pe o axă a veridicității: realul e o iluzie materială a lumii, dar nu e fals, imaginea este falsă, dar „falsul nu face decât intrige sensul nostru de adevăr”¹⁵, în timp ce hiperrealul ne seduce fiind „mai fals decât falsul”¹⁶, din moment ce creează iluzia realului sau iluzia iluziei realului – „un simulacru de gradul doi”¹⁷.

¹⁴ *Ibidem*, p. 79.

¹⁵ Jean Baudrillard: *Strategiile fatale*, traducere de Felicia Sicoie. Iași: Polirom, 1996, p. 59.

În realitate toate lucrurile există într-un timp și spațiu imaginar, însă în hiperrealitate diferențele între diversele timpuri și spații sunt anihilate. În fapt, Baudrillard susține că realul există numai în cadrul unui interval de timp. De exemplu, realul nici măcar nu se constituie pe sine în societățile primitive, în care totul curge atât de încet, încât cauzele și efectele sunt distanțate infinit unele de altele. Discursul lui Baudrillard despre real și dispariția acestuia este determinat de logica hegeliană. În societățile primitive realul nu s-a întâmplat încă, dar tocmai asta e ceea ce le face reale din punctul nostru de vedere, în timp ce societatea modernă este conștientă de real, dar, în același timp, deja dincolo de acesta, în hiperreal.

Baudrillard oferă definiții contradictorii pentru hiperreal. Hiperrealul este produs din dorința de a ne vedea pe noi înșine peste tot și în toate, de a fi Dumnezeu, de a ne dispersa în multiplicitate, de a fi un punct de vedere în fiecare obiect, mai degrabă decât un singur punct de vedere asupra tuturor obiectelor. Hiperrealul însemna să fie o amenințare la adresa iluziei materiale a lumii, dar acum Baudrillard descrie realul ca pe o realizare a hiperrealului. Astfel, hiperrealul semnifică triumful subiectivității, care se proiectează pe sine peste tot. Poate că motivul acestei ambiguități este că dorința de a fi peste tot are o natură narcisistă - este dorința de a reduce întreaga lume la noi înșine.

Astfel că ne putem întreba dacă realul există sau are loc numai ca finalitate a sa. Cel puțin asta sugerează Baudrillard, iar această idee este și ținta criticii lui Derrida în *La vérité en peinture*. Derrida subliniază faptul că Hegel privește arta din punctul de vedere al scopului ei, ca pe un lucru aparținând de trecut. În mod similar, Baudrillard consideră că realul este un lucru din trecut, așa cum subliniază hiperrealul. În mod surprinzător, deși el sugerează că realul, a cărui dispariție o deplânge, apare doar într-un anumit interval de timp și depinde de diferența dintre cauze și efecte, el este de asemenea fascinat de evenimente care nu aparțin unui subiect, evenimente care nu pot fi reduse la cauze. Realul depinde de cauzalitate, de decalajul dintre cauze, cât și de efecte, de timp ca o sursă de diferențiere; cu toate acestea, evenimentul căruia Baudrillard îi acordă sarcina de a învia realul (iluzia constitutivă a lumii) este chiar eliminarea timpului. Este ciudat faptul că Baudrillard este fascinat de eveniment, care este o dramatizare a existenței ca atare, a unui șir de obiecte. Evenimentul pretinde că ne întoarce la real, atrăgând atenția asupra propriei sale întâmplări în afara oricărei semnificații. Aceasta semnifică ceea ce Deleuze exprimă prin *puterea-calitatea* pe care o deosebește de *starea lucrurilor*, o diferență între expresia pură și semnificație, între calitatea ca absolut și ca atribut, o simplă umbră a lucrurilor. Evenimentul este existența independentă a unui lucru înainte de a fi legat de regulile gramaticii la alte lucruri. Din acest punct de vedere, cel mai înalt grad de realitate aparține celui care stă singur, deconectat de alte lucruri.

Realul este posibil numai dacă nimic nu este contemporan cu el însuși sau cu alte lucruri, ci doar cu evenimentul, pe care Baudrillard îl postulează ca acces la real după ce a fost amenințat de hiperreal, fiind exact negarea timpului, triumful simultaneității și, prin urmare, al hiperrealității. Baudrillard descrie hiperrealismul ca pe o tendință spre o anumită miniaturizare a lumii. Este ca și cum universul s-ar prăbuși în sine însuși.

Cât timp el discută despre extaz, obscenitate, sfârșitul metafizicii, anihilarea iluziei materiale a lumii, involuția realului în hiperreal, Baudrillard sugerează că motivul pentru acea stare deplorabilă a lucrurilor este uciderea iluziei adică uciderea reprezentării și referențialității, dematerializarea lumii, lipsa materialului referențial. Cu toate acestea, odată ce începe să analizeze rolul artei în epoca simulacrului, Baudrillard descrie opera de artă în exact aceiași termeni pe care i-a folosit pentru a descrie hiperrealul sau virtualul. El insistă că opera de artă ar trebui să fie un eveniment, că ar trebui să se elibereze de referențialitate și de cauzalitate. Evenimentul este o catastrofă ireversibilă. Prin urmare, evenimentul se opune iluziei, în măsura în care iluzia este apariția și dispariția unui lucru, reversibilitatea acestuia. După ce ne dăm seama că iluzia, și deci și realul, au fost uciși, ceea ce rămâne este lumea ca eveniment. Astfel că ne-am putea întreba dacă

¹⁶ *Idem*¹⁷ *Idem*

sfârșitul realului transformă automat totul într-un eveniment sau dacă este evenimentul o întâmplare rară în mijlocul simulacului. La fel, ne putem întreba dacă simulacul este un eveniment sau dacă este evenimentul o rezistență la simulacru.

Baudrillard nu poate decide dacă evenimentul se află pe partea „bună” a iluziei sau pe partea „rea” a hiperrealității. În măsura în care acesta prăbușește timpul și spațiul, evenimentul aparține hiperrealului sau virtualului: în cazul în care nu există nici o întârziere, nici o distanțare, care, totuși, sunt esențiale pentru gândire. Evenimentul consemnează obscenitatea imediatului și a contemporanului. Nu poate fi integrat în viața noastră mentală (pentru că nu are nici un început și nici un sfârșit): tocmai ceea ce refuză să formeze legături. Deși s-ar părea la început că evenimentul trebuie să fie simbolul iluziei ca posibilitate de dispariție, în realitate evenimentul este sfârșitul iluziei: evenimentul nu poate să apară și să dispară tocmai pentru că nu are început sau sfârșit. De cealaltă parte, însă, ocazional, Baudrillard folosește termenul *eveniment* pentru a desemna iluzia materială a lumii. Realitatea lumii constă în *ireducibilitatea* sa față de real. Din acest punct de vedere, momentul, datorită simultaneității sale cu el însuși, ar fi timpul real, și totuși nu mai este real, deoarece este dincolo de iluzia materială a lumii. Timpul real, care pentru Baudrillard este pur ipotetic, nu ar fi trebuit să reprezinte o amenințare, cu excepția faptului că tehnologia modernă este capabilă să producă timp real (de exemplu, acoperirea în timp real a evenimentelor). Datorită iluziei radicale a lumii, a absenței inițiale a lucrurilor din sine și din alte lucruri, există ficțiunea distincției dintre subiect și obiect. Posibilitatea unui adevăr obiectiv depinde de iluzia lumii, de non-ființa sau non-identitatea lucrurilor. Lumea rămâne o iluzie numai în măsura în care este un eveniment, adică în măsura în care este incomprehensibilă.

Nostalgia lui Baudrillard pentru iluzia pierdută a lumii se bazează pe o teorie a imaginației ce se aseamănă cu cea emisă de Sartre, o teorie care interpretează imaginarul drept o negare a realului:

Iluzia care precedă capacitatea de a scăpa de real prin intermediul invenției formelor ... de a păși de cealaltă parte a oglinzii ... este acum imposibilă, deoarece imaginile s-au transformat în lucruri. Ele nu mai sunt oglinda realității, ele trăiesc în chiar miezul realității – străine, nu mai reflectă realitatea, ci o bântuie - și au transformat-o într-o hiperrealitate, unde, de la un ecran la altul, singurul destin al imaginii este numai imaginea însăși. Imaginea nu mai poate reprezenta realul deoarece ea a devenit realul. Ea nu mai poate transcende realității, nu o mai poate transfigura, nu o mai poate visa, deoarece ea a devenit propria sa realitate virtuală.¹⁸

Această nostalgie pentru imaginar sau pentru iluzie este în fapt o nostalgie pentru real în măsura în care iluzia este o parte constituentă a realului. Este precum ontologia lui Bergson – realitatea e făcută din imagini – care pentru Baudrillard a devenit realitate, el afirmând că „singurul destin al imaginii este imaginea însăși”¹⁹. Prin aceasta el încearcă să ne spună că imaginea nu mai este destinată pentru un subiect real ce ar atribui înțeles, ci mai degrabă toate imaginile se propagă pe ele însele în mod liber la fel cum Bergson gândea propagarea luminii în mod liber, nereflctându-se de niciun obiect din calea sa.

Baudrillard oferă o perspectivă cu adevărat amețitoare asupra lumii, din care este pur și simplu imposibil de apreciat dacă simulacul e triumful final al subiectivității sau doar opusul, actualizarea extremă a ideii existențialiste a conștiinței care există „acolo undeva”, dispersată printre obiectele lumii. Dacă acesta din urmă este cazul vizat de autor, dacă o lume simulacru este una în care subiectivitatea a fost complet obiectivizată, acea lume simulacru ar fi practic imposibil de a fi distinsă de universul bergsonian care era văzut drept o conștiință imensă, nelimitată,

¹⁸ Jean Baudrillard: *Objects, Images, and the Possibilities of Aesthetic Illusion*, în Nicholas Zurbrugg (ed.): *Jean Baudrillard, Art and Artefact*. London: SAGE Publications, 1997, p. 12.

¹⁹ Idem

impersonală. Baudrillard, în mod evident, nu este la fel de dualist ca Sartre; în schimb, el împarte cu Bergson o predilecție pentru o retorică a intensificării și relaxării, a extinderii și contracției. Din cauza excentricității constitutive a lucrurilor (nu doar a conștiinței, așa cum credea Sartre), singura direcție în care se pot mișca este să se prăbușească în sine decât să se transforme în opusele lor. Realul, datorită distanței sale față de sine, este o serie de apariții și dispariții. Moartea realului nu ar fi dispariția sa (care este încă o parte a vieții sale), ci identificarea sa finală cu el însuși; chiar și atunci nu ar dispărea, ci pur și simplu va deveni redundant, pentru că „ceva redundant se instalează mereu acolo unde nu mai rămâne nimic”²⁰. Punctul în care realul degenerază în hiperreal marchează sfârșitul istoriei și, prin urmare, sfârșitul sensului, în măsura în care sensul există numai atâta timp cât există istorie, cauzalitate, un decalaj între origini și scopuri, interpretarea unui lucru sau eveniment rămas întotdeauna în urma realului. Sensul nu este altceva decât posterioritatea lucrurilor pentru ele însele. Baudrillard nu descrie dispariția realului, ci a iluziei și a consecințelor acestei dispariții. Iluzia este vitală pentru existență, deoarece atât timp cât există iluzie, realitatea poate fi verificată și afirmată. Cu toate acestea, depășirea iluziei este anihilarea depășirii sau negării ca atare.

În timp ce Lyotard îndepărtează de la subiect ceea ce el consideră drept aroganță nejustificabilă a acestuia, Baudrillard crede - și Deleuze ar fi de acord cu el - că am reușit în cele din urmă să ne stingem, că trăim într-o realitate preumană sau non-umană, că „subiectul nu mai este la originea procesului și nu mai este altceva decât agentul sau operatorul ironiei obiective a lumii. Subiectul nu mai oferă reprezentarea lumii («Eu voi fi oglinda voastră!») Obiectul este acela de a reda subiecții”²¹. Cu toate acestea, în timp ce Deleuze privilegiază imaginea pură (*imaginea-timp*), Baudrillard refuză să atribuie obiectului pur starea unui obiect estetic, deoarece a fost deposedat de orice secret sau iluzie. Baudrillard denigrează *obiectele pure* pentru că nu au fost reprezentate sau transfigurate de subiect, rămânând în același timp neutre și lipsite de sens. Subiectivitatea trebuie sacrificată nu pentru că lumea obiectivă trebuie să se răzbune, ci pentru a dovedi că subiectul este încă în viață. În cele din urmă, spre deosebire de ceea ce ne-am fi așteptat, nu obiectul, ci subiectul este specia pe cale de dispariție din filosofia lui Baudrillard. Subiectul poate depune mărturie despre existența sa, despre diferența sa față de lucrurile neînsuflețite, numai sacrificându-se și demonstrând astfel că este încă capabil să fie afectat.

Imaginarul nu mai e o transcendență sau o negație a realului, ci o imperfecțiune din cadrul acestuia, care a degenerat el însuși în hiperreal. În timp ce în filosofia lui Sartre a imagina înseamnă a transcende realul spre altceva, Baudrillard nici nu crede că e necesar a transcende realul; tot ce e necesar pentru producerea imaginarului este ca realul să eșueze a fi la înălțimea lui însuși, altfel spus, să eșueze să fie real. Realul este simulat, ceea ce înseamnă că nereușita realului – imaginarul drept imperfecțiune în cadrul realului – restabilește un fel de adevăr care e mai presus de real, mai presus de simulare. În orice caz, imaginarul privit drept eșec al realului nu este un proces aflat sub controlul nostru; nu este ca și cum noi am crea erori în mod voit pentru a împiedica autoreproducerea realului. Autoreproducerea realului, cât și erorile ce se produc în cadrul acestuia au loc independent de factorul uman. Astfel, imaginarul are loc accidental.

Putem concluziona că semnificația ontologică atribuită imaginii de către Bergson, Sartre, Lyotard și Baudrillard a fost doar o încercare de a preveni ideea de antropocentrism a ființei umane prin prezentarea obiectelor ca fiind superficiale și externe nouă, lipsite de orice încărcătură umană ori semnificație.

BIBLIOGRAPHY

BAUDRILLARD, Jean: *Le crime parfait*. Paris: Éditions Galilée, 1995.

²⁰ Jean Baudrillard: *Strategiile fatale*, traducere de Felicia Sicoie. Iași: Polirom, 1996, pp. 15-16.

²¹ Jean Baudrillard: *Objects, Images, and the Possibilities of Aesthetic Illusion*, în Nicholas Zurbrugg (ed.): *Jean Baudrillard, Art and Artefact*. London: SAGE Publications, 1997, p. 14.

- BAUDRILLARD, Jean: *Simulacre și simulare*. Traducere de Sebastian Big. Cluj: Idea Design & Print, Editură, 2008.
- BAUDRILLARD, Jean: *Strategiile fatale*. Traducere de Felicia Sicoie. Iași: Polirom, 1996.
- BERGSON, Henri: *Materie și memorie*. Traducere de Cora Chiriac. Iași: Polirom, 1996.
- DERRIDA, Jacques: *La vérité en peinture*. Paris: Éditions Flammarion, 1993.
- DURHAM, Scott: *Phantom Communities: The Simulacrum and the Limits of Postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- ZURBRUGG, Nicholas (ed.): *Jean Baudrillard, Art and Artefact*. London: SAGE Publications Ltd, 1997.